

УДК 349.42

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КООПЕРАТИВІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ВИРОЩУВАННЯ ТА ПЕРЕРОБЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА

Пастух А.В., аспірант
відділу проблем аграрного та земельного права
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Статтю присвячено дослідженню правових проблем створення в Україні енергетичних кооперативів, що здійснюють вирощування й перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива та енергії.

Ключові слова: біомаса, біопаливо, кооператив, енергетичний кооператив, територіальна громада, виробництво енергії.

Статья посвящена исследованию правовых проблем создания в Украине энергетических кооперативов, которые выращивают и перерабатывают сельскохозяйственное сырье для производства биотоплива и энергии.

Ключевые слова: биомасса, биотопливо, кооператив, энергетический кооператив, территориальная община, производство энергии.

Pastukh A.V. LEGAL PROBLEMS OF THE CREATION OF THE ENERGY COOPERATIVES FOR CULTIVATION AND PROCESSING OF AGRICULTURAL RAW MATERIALS FOR BIOFUEL PRODUCTION IN UKRAINE

The article deals with the legal problems of the creation in Ukraine of the energy cooperatives for cultivation and processing of agricultural raw materials for biofuel and energy production.

Key words: biomass, biofuels, cooperative, energy cooperative, local community, energy production.

Постановка проблеми. Суб'єкти господарювання, які здійснюють вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива, провадять свою діяльність, як правило, у сільській місцевості, однак сільське населення не залучається до цього процесу. Як відомо, жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, формують територіальну громаду, яка є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень. Правовими засобами місцевого самоврядування територіальна громада здатна вирішувати питання місцевого значення. Однак покращувати своє економічне становище, отримувати прибутки шляхом долучення до господарської діяльності суб'єктів господарювання, що здійснюють вирощування й перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива, територіальна громада не може, адже не є суб'єктом господарювання. Способом приєднання територіальної громади до здійснення господарської діяльності з вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива, а також отримання нею «власної» теплової та/або електричної енергії, є створення енергетичних кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню правового регулювання діяльності кооперативів загалом і сільськогосподарських кооперативів зокрема присвячено багато аграрно-правових праць. Я.З. Гаєцька-Колотило на дисертаційному рівні розглянула організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні. О.В. Гафурова здійснила дослідження прав та обов'язків членів сільськогосподарських виробничих кооперативів. В.Ю. Уркевич провів у дисертації аналіз правових проблем становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України. В.І. Федорович дослідив правове регулювання створення, реорганізації й ліквідації сільськогосподарських кооперативів, а В.М. Масін розглянув проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських об-

слуговуючих кооперативів. Зарубіжний досвід створення енергетичних кооперативів вивчав А.О. Пантелеймоненко. Однак дослідження правового регулювання створення в Україні енергетичних кооперативів, що здійснюють вирощування й перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива, не проводилось.

Метою статті є виокремлення правових проблем створення в Україні енергетичних кооперативів, що здійснюють вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива, і формулювання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства для налагодження діяльності енергетичних кооперативів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти господарювання, які здійснюють вирощування й перероблення сільськогосподарської сировини, можуть використовувати її для виробництва біопалива. Згідно із чинним законодавством України види палива, виготовлені з біомаси, визначаються як біопаливо. Зокрема, відповідно до статті 1 Закону України «Про альтернативні види палива» від 14 січня 2000 року [1] біопаливо – це тверде, рідке й газове паливо, виготовлене з біологічно відновлювальної сировини (біомаси), яке може використовуватись як паливо або компонент інших видів палива. А біомаса – це невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів і залишків лісового й сільського господарства (рослинництва та тваринництва), рибного господарства й технологічно пов'язаних із ними галузей промисловості, а також складник промислових або побутових відходів, здатний до біологічного розкладу. Отже, з огляду на наведені положення законодавства сільськогосподарська сировина у вигляді продуктів, відходів і залишків рослинництва й тваринництва, придатних для подальшої переробки, виступає сировиною для виробництва біопалива.

До продуктів рослинництва, які придатні для перероблення з метою виробництва біопалива,

належать звичайні сільськогосподарські культури, що вирощуються як для отримання харчових продуктів, так і для виробництва біопалива (такі як зерно пшениці, кукурудзи тощо), а також так звані енергетичні культури, що вирощуються спеціально для виробництва біопалива (наприклад, ріпак, міскантус, тополя, верба тощо).

Сільськогосподарська сировина у вигляді відходів і залишків рослинництва також придатна для виробництва біопалива. Залишки є первинними, тобто утворюються безпосередньо під час збирання врожаю сільськогосподарських культур і включають солому зернових та інших культур, рештки виробництва кукурудзи на зерно й соняшника; натомість відходи є вторинними, що з'являються вже під час обробки врожаю (лушпиння соняшника, рису, жом цукрового буряку тощо). З наведених видів продуктів, відходів і залишків рослинництва суб'єкти господарювання здатні отримувати тверде, рідке та газове біопаливо.

Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року [2] діяльність із виробництва біопалива не підлягає ліцензуванню, тому виробництво біопалива можуть здійснювати будь-які суб'єкти господарювання, за винятком діяльності з виробництва рідкого біопалива у вигляді біоетанолу, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року [3].

Виробництво біопалива не є самоціллю для суб'єктів господарювання, адже будь-яке паливо є джерелом енергії. Відтак біопаливо також виступає джерелом отримання теплової та/або електричної енергії, що спонукає суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво й перероблення сільськогосподарської сировини та виробництво біопалива, об'єднувати зусилля із суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво теплової й електричної енергії, а також із територіальною громадою, яка споживає таку енергію. На нашу думку, найбільш вдалою організаційно-правовою формою для об'єднання зусиль зазначених суб'єктів є створення кооперативу. Варто зауважити, що схожі кооперативи існують та ефективно здійснюють свою діяльність у деяких європейських державах, наприклад в Австрії, Німеччині, Данії. У Німеччині стрімке створення енергетичних кооперативів відбулося завдяки поєднанню широкої ініціативи громадян та всебічної їх підтримки з боку держави, яка прагне вирішити енергетичну проблему за рахунок упровадження інноваційних технологій, що базуються на використанні відновлюваних джерел енергії (сонця, вітру, біопалива тощо). Створення енергетичних кооперативів у Німеччині часто передбачає будівництво й експлуатацію когенераційних установок (використання комбінованого виробництва тепла та електроенергії), при цьому основний акцент робиться на забезпеченні «кооперативною енергією» аграрного сектора [4].

На нашу думку, основною проблемою, що перешкоджає створенню енергетичних кооперативів в Україні, є відсутність належного правового регулювання. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року [5] кооператив утворюється фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єднуються на основі членства для ведення спільної

господарської й іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. За характером діяльності Закон України «Про кооперацію» визначає такі типи кооперативів:

а) Виробничий, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої чи іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою отримання прибутку;

б) обслуговуючий, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам в обсягах, що не перевищують 20% загального обороту кооперативу;

в) споживчий, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції й надання інших послуг із метою задоволення споживчих потреб його членів.

З огляду на наявні в законодавстві положення щодо кооперативів Я.З. Гаєцька-Колотило визначила такі істотні юридичні ознаки кооперативу:

1) кооператив є добровільним об'єднанням осіб, самостійним суб'єктом права – юридичною особою;

2) членський характер об'єднання;

3) рівноправність членів;

4) пайовий характер майна й обмеження виплат часток доходів на пай;

5) розподіл прибутків відбувається незалежно від пайових внесків, які зробили члени кооперативу, та визначається наслідками праці й тих господарських операцій, які вони здійснили через кооператив;

6) основною метою діяльності кооперативу є переважно не здобуття прибутку на вкладений капітал, а збільшення доходів для покращення добробуту своїх членів, зменшення їх видатків на споживання;

7) обов'язкова участь членів у діяльності кооперативу (трудова участь у виробничих кооперативах, участь у господарських операціях – в обслуговуючих кооперативах);

8) досягнення мети кооперативу шляхом здійснення підприємницької діяльності [6, с. 12].

Наведені ознаки кооперативу підтверджують думку про те, що кооператив є найбільш вдалою організаційно-правовою формою для об'єднання зусиль суб'єктів аграрного господарювання, виробників енергії та територіальної громади.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про кооперацію» за напрямками діяльності кооперативи можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо. Отже, Закон України «Про кооперацію» встановлює невичерпний перелік видів кооперативів за напрямками діяльності. Крім того, відповідно до статті 23 Закону України «Про кооперацію» кооперативи мають право провадити будь-яку господарську діяльність, передбачену статутом і не заборонену законом. Зазначені положення дають підстави для висновку, що чинне законодавство дозволяє створення також енергетичних кооперативів в Україні.

Однак, на нашу думку, існуючі типи кооперативів, маючи відповідні переваги й недоліки, цілком не відповідають завданням, задля вирішення яких створюються енергетичні кооперативи. Так,

перевагами виробничого кооперативу є обов'язкова трудова участь у ньому членів, що здатна сприяти вирішенню проблеми зайнятості селян, а також його прибутковість, що дає можливість розподіляти прибутки між членами. Натомість вагомим недоліком виробничого кооперативу виступає обмеження щодо членства в ньому лише фізичних осіб, адже фізичні особи, як правило, встановлюють незначні за розміром пайові внески до пайового фонду кооперативу, що формує слабку фінансову основу для здійснення господарської діяльності виробничим кооперативом. Перевагами обслуговуючого кооперативу є можливість участі в ньому юридичних осіб, що дає можливість залучити значні фінансові ресурси на розвиток кооперативу, а недоліками варто визнати те, що він створюється лише для надання послуг переважно членам кооперативу та є неприбутковою організацією. Перевагами споживчого кооперативу також є можливість участі в ньому юридичних осіб, широкий перелік видів діяльності, які він може здійснювати, а недоліками – те, що він створюється лише з метою задоволення споживчих потреб його членів і так само є неприбутковою організацією.

Зазначені недоліки всіх типів кооперативів, які можуть створюватися в Україні, унеможливають провадження господарської діяльності енергетичними кооперативами, які могли б бути аналогічними тим, що існують у європейських державах, адже безпосередня господарська діяльність енергетичного кооперативу в Україні повинна передбачати, зокрема, такі моменти:

1) здійснення діяльності щодо заготівлі сільськогосподарської сировини – продуктів, відходів і залишків рослинництва й тваринництва, які придатні для виробництва біопалива;

2) виробництво та постачання теплової енергії (для чого кооперативу, відповідно до Закону України «Про тепlopостачання» від 2 червня 2005 року [7], необхідно здійснити будівництво теплогенеруючих об'єктів, створити чи підключитись до існуючих теплових мереж, отримати ліцензії на виробництво й постачання теплової енергії, отримати тариф на теплову енергію, який встановлюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг);

3) виробництво й постачання електричної енергії (для чого кооперативу, відповідно до Закону України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року [8], необхідно здійснити будівництво генеруючих об'єктів, підключитись до мережі, отримати ліцензії та здійснювати продаж електричної енергії на Оптовому ринку електричної енергії України за «зеленим» тарифом).

На нашу думку, зазначені види діяльності може здійснювати лише кооператив особливої типу, до складу членів якого повинні входити фізичні та юридичні особи. Серед видів його діяльності обов'язково повинні передбачатися заготівля сільськогосподарської сировини, виробництво й постачання теплової та/або електричної енергії; кооператив повинен мати право надавати послуги не лише власним членам, а й іншим особам, а також здійснювати зазначені види діяльності з метою отримання прибутку. Отже, одним з інструментів вирішення проблеми створення енергетичних кооперативів в Україні є створення особливого типу кооперативу.

До проблем, що перешкоджають створенню енергетичних кооперативів в Україні, варто віднести наявність великої кількості нетотожних пра-

вових норм, що регулюють загальний порядок створення й діяльності кооперативів, адже такі норми містяться в Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України, Законі України «Про кооперацію», Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», Законі України «Про споживчу кооперацію». Для налагодження діяльності енергетичних кооперативів в Україні, на нашу думку, необхідно здійснити узгодження норм чинних законів, які регулюють діяльність кооперативів, та прийняти єдину термінологію.

Висновки. Покращити економічне становище територіальних громад в Україні, зокрема й сільських, можливо завдяки впровадженню визначеного правового статусу енергетичних кооперативів, до членів яких мають входити суб'єкти господарювання, які здійснюють вирощування й перероблення сільськогосподарської сировини, виробництво біопалива, суб'єкти господарювання, які здійснюють виробництво теплової та електричної енергії, а також фізичні особи, які є членами територіальних громад, що споживають таку енергію. Для визначення правового статусу енергетичних кооперативів до Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року варто внести зміни, якими необхідно передбачити спеціальний тип для енергетичних кооперативів, а також забезпечити особливе становище енергетичних кооперативів (можливість здійснення діяльності без затвердження тарифів, отримання інших пільг) і державне стимулювання для створення й діяльності енергетичних кооперативів (шляхом забезпечення компенсації частини вартості будівництва теплових мереж та встановлення генеруючого обладнання).

Правові проблеми діяльності енергетичних кооперативів виникають не лише на етапі їх створення, а й у процесі безпосередньої господарської діяльності. Тому перспективами подальших наукових досліджень цього питання є вивчення проблем правового регулювання безпосередньої господарської діяльності енергетичних кооперативів в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про альтернативні види палива : Закон України від 14 січня 2000 року № 1391-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 94.
2. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – Ст. 158.
3. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів : Закон України від 19 грудня 1995 року № 481/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 46. – Ст. 345.
4. Пантелеймоненко А.О. Енергетичні кооперативи: досвід Німеччини / А.О. Пантелеймоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/36.pdf>.
5. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
6. Гаєцька-Кологито Я.З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Я.З. Гаєцька-Кологито ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2003. – 22 с.
7. Про тепlopостачання : Закон України від 2 червня 2005 року № 2633-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 28. – Ст. 373.
8. Про електроенергетику : Закон України від 16 жовтня 1997 року № 575/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 1. – Ст. 1.